

KISEBBSÉG- KUTATÁS

SZEMLE

NEMZETI TUDAT, NEMZETI ÉS ETNIKAI FOLYAMATOK

Demokratikus deficit és közzféra az EU-ban

Müller, Jan-Werner: The EU's Democratic Deficit and the Public Sphere = Current History, March 2016, 83-88. p.

Beszélhetünk-e egyáltalán európai közzféráról? Az Európai Unió demokratikus elszámoltathatósága azon múlik, hogy az uniós polgároknak mennyi lehetőségük van közös politikai nézetek és esetleges követelések megalkotására közös kommunikációs csatornák segítségével. Régen az volt az uralkodó nézet, hogy az EU-nak nincs szüksége homogén „európai nemzetre” ahhoz, hogy demokratikusan működjön, viszont mindenképp szüksége van szupranacionális közzféréra. Mostanában azonban sokan úgy vélik, hogy elég, ha az egyes nemzeti közzférák nyitottabbak az EU és egymás iránt, és ennek a nyitásnak vannak is bizonyos jelei. Ugyanakkor az eurókrízis és a menekültválság hatására a demokratikus elszámoltathatóság fogalma is megváltozott, hiszen az előbbieket soha nem látott kihívások elé állították az európai integrációs projektet.

Az EU-ban az embereknek notóriusan kevés beleszólásuk van a Brüsszel által meghozott, mindenkit érintő döntésekbe. Mindez azonban nem sokakat zavart az ún. „permisszív konszenzus” korszakában, azaz amíg az állampolgárok általában véve támogatták a további integrációt. A 90-es évektől kezdve azonban repedések jelentek meg ezen az áldásos közmegegyezésen. Akkoriban ébredtek rá ugyanis az emberek, hogy megszűnt az egyes tagállamok vétójoga a közös politikákat illetően, az euró bevezetése pedig minőségi ugrást jelentett az integráció terén. Az EU azóta is azzal a dilemmával küzd, hogy hogyan vihetné közelebb Európát az állampolgáraihoz, miközben ez utóbbiak úgy gondolják, hogy ők nem ilyen lovat akartak. Ugyanakkor talán – az olyan

hangzatos páneurópai kampányok ellenére, mint pl. a „Speak Up Europe” – az európai elit sem vágyik igazán arra, hogy az állampolgárok kommunikáljanak egymással, és közös véleményt formáljanak.

Európa értelmiségi nagyágyúja és közéleti szakértője, Jürgen Habermas német filozófus szerint azonban a közszférában létrejövő páneurópai szolidaritás központi szerepet játszik az európai demokráciában. Habermas hangsúlyozza, hogy mivel már nem a klasszikus nemzetállamok korában élünk, amelyben a különböző lakosságcsoportokat az oktatás, a média és a sorkatonaság eszközeivel egységes nemzetté kellett gyúrni, nincs is szükség „európai nemzetre”. Elengedhetetlen viszont egy olyan közszféra megléte, ahol egyfajta közös politikai akarat ki tud alakulni. Ezek alapján egy demokratikusabb EU egy nemzeteken átívelő, európai média és páneurópai politikai pártok létezését feltételezné.

A 90-es években sok pénzt és szellemi energiát öltek abba, hogy létrehozzanak egy ilyen jellegű szupranacionális közszférát. Elindult a *European*, Európa „első nemzeti újságja” és a Euronews tévécsatorna, amely afféle európai CNN-ként tizenhárom nyelven sugározta az európai híreket. Az ezredfordulóra azonban a *European* jelentéktelenné zsugorodott, a Euronews rettenetesen alulfinanszírozott lett, a EuroparlTV pedig, amely az Európai Parlament tévécsatornája, nem sok nézőt tud a képernyők elé ültetni. A tényleges páneurópai média tulajdonképpen brit kötődésű (*Financial Times*, *Economist*, BBC), bár ők sem állítják magukról, hogy kifejezetten európai szemszögből vizsgálnák az eseményeket. A *Politico* nemrégiben indult európai verziója ugyanakkor populárisabb stílusban, személyes történeteket felvillantva igyekszik „közelebb hozni” Európát az emberekhez.

Bizonyos értelemben ez a populárisabb irány a Bizottságnak is megfelelne. Az EU élete soha nem volt elég drámai ahhoz, hogy felkeltse az átlagemberek érdeklődését – a valódi drámák mindig zárt ajtók mögött zajlottak. 2010-ben Viviane Reding biztos forradalmat harangozott be Brüsszel kommunikációs stratégiájában. Attól kezdve igyekeztek egyetlen embert állítani a figyelem középpontjába, mintegy arcot adva az Uniónak: José Manuel Barrosót. Sajnos ugyanebben az évben bontakozott ki az euróválság is, és Barroso helyett leginkább Angela Merkel került reflektorfénybe mint kompetens európai vezető.

A helyzet iróniája, hogy miközben az euróválság az európai ügyekről való közös gondolkodásra ösztönözte az embereket, a szakértők elkezdtek úgy vélekedni, hogy a páneurópai demokrácia megerősítése érdekében talán elegendő lenne a nemzeti közszférákat érzékenyebbé tenni az európai témákra. Így egyrészt – vertikálisan – az Unió ügyei és közszereplői láthatóbbá válnának az egyes nemzeti szinteken, másrészt pedig – horizontálisan – az Unió lakosai egyszerre és egymás álláspontjára reagálva vitatnának meg egyes témákat. Tehát nem újfajta tömegmédiát kellene létrehozni, hanem a meglévőnek kellene más eszközöket alkalmaznia. A nemzeti közszférák vertikális és horizontális megnyitásának vannak is bizonyos jelei. Egyesek szerint az egységes, centralizált közszféra egyébként is idejétmúlt gondolat, hiszen rengeteg információforrás áll manapság a rendelkezésünkre, ami eleve töredékesebb közszférákat eredményez.

Néhány kommentátor a kommunikáció „európaibbá” válását még mindig a „közös európai identitás” kialakítása miatt tartja fontosnak, pedig ez utóbbi inkább előfeltétele, semmint eredménye lehet a közös európai eszmecserének. Az „európaizálódás” nem azonos a politizálódással, ahogyan a politizálódás sem feltétlenül növeli az európai polgárok támogatását a további európai integráció mellett. Egyes megfigyelők szerint a politizálódás a legitimitás előfeltétele: csak akkor lesznek elfogadhatók a közösségre nézve kötelező érvényű döntéseket hozó intézmények, ha az állampolgárok úgy érzik, van választásuk és beleszólásuk. Az euróválság során a józan gazdasági érdek arra készítette a tagállamokat, hogy valódi párbeszédet kezdeményezzenek, tehát furcsa módon a krízis akár elő is mozdíthatja a tényleges európai integrációt.

Ugyanakkor az, hogy az EU legnagyobb vívmányaihoz, a schengeni határpolitikához és az eurózónához köthető válságokért Brüsszelt hibáztatják az emberek, gyengíti a határokon átívelő szolidaritást. Noha tagadhatatlan, hogy a közös pénz és az útlevél nélküli utazás lehetősége megkövetelné az egységes és közös fiskális politikát és a külső határok egységes és közös védelmét, az elmúlt években mégis a nemzeti egoizmus dominált. Kevesen hajlandóak olyan döntéshozó jogkörrel és forrásokkal felruházni az Európai Bizottságot, amelyekkel rendezni lehetne az eurózóna súlyos egyenlőtlenségeit, vagy teljesen európai kézbe adni a külső határok védelmét.

Mindeközben kérdés, hogy egyáltalán hányan lennének vevők egy közös európai közsférára, hiszen egyre kevesebben olvasnak minőségi sajtót vagy néznek állami tévécsatornákat, ahol az Unió eseményei megjelennek a híradásokban. Ugyanakkor a média függetlensége is megkérdőjelezhető, hiszen a tulajdonosi köröknek is vannak politikai preferenciái. Az is igaz, hogy az európai integráció inkább a műveltebb és tehetősebb rétegek számára érték, mert ők profitálnak belőle, azok viszont, akiknek kevésbé megy jól a soruk (még olyan nyitott gazdaságokban is, mint Ausztria vagy Hollandia), ellenséges érzelmekkel viselkednek iránta. Ez a dinamika csak akkor változhat meg, ha az emberek közvetlen és pozitív élményekre tesznek szert más európaiakkal való találkozásból. Ahogy Jacques Delors mondta egyszer: a közös piacba nem lehet beleszeretni, de egy másik európaiba igen.

Az EU jelenlegi problémáit nem az idő fogja megoldani. Azoknak, akik valóban meg akarják menteni az EU-t, fel kell ismerniük a közös közsféra fontosságát. Az, hogy emiatt sérülne a diverzitás, nem valós veszély: egy szupranacionális közsféra miatt még nem sorvadnának el az egyes nemzeti közsférák. A nemzeti közsférák kismértékű „európaizálódása” azonban édeskevés lesz az EU demokratikus legitimációjához.

A kulturális sokszínűség és korlátai Nyugat-Európában

Maxwell, Rahsaan: Cultural Diversity and Its Limits in Western Europe = Current History, March 2016, 95–101. p.

Nyugat-Európa kulturálisan sokszínűbb, mint valaha. Az emberek egyre mobilisabbak, hódít a kozmopolita életérzés, a világ minden részéről kaphatók árucikkek – a jelek szerint egy olyan Európa van kialakulóban, ahol az emberek a saját nemzetállamukon kívül számos egyéb kultúrára nyitottak. Ennek az szabhat gátat, hogy a kozmopolita értékekért nem minden európai lakos lelkesedik egyformán, és a sokszínűségnek sem minden formáját értékelik oly nagyra. A kulturális konzervativizmus a bevándorló közösséggel szemben táplált ellenséges érzésekben nyilván-

nul meg, az elmúlt hónapok közel-keleti menekültáradata és a terrorcselekmények sorozata pedig csak olaj volt a tűzre.

A kulturális sokszínűség iránti nyitottság és a szkepticizmus valószínűleg továbbra is párhuzamosan létezik Európában. Az, hogy melyik kerekedik fölül, erősen kihat majd az európai politikára és társadalomra. A szerző véleménye szerint a kozmopolita felfogás feltehetőleg tovább terjed és mélyül Nyugat-Európában. Ebbe az irányba mutat az árucikkek feltartóztathatatlan diverzifikációja, a vegyes házasságok növekvő aránya és a nem európai származású bevándorlók magas népszaporulati mutatói is. A kulturális diverzifikáció azonban még nem dönti le a népek és kultúrák közötti válaszfalakat. A szerző úgy gondolja, hogy a társadalmi osztályok és a vallási hovatartozás még az egyre erősödő kulturális sokszínűség korában is meghatározza és megosztja majd az európai társadalmat.

A kulturális diverzifikáció Európában sem új jelenség, de a globális migráció és a globalizáció rettenetesen felgyorsította. Különösen azok számára nyomasztó ez, akik még éltek a homogén nemzetállamok korában. A nemzetállamok mint kulturális, politikai és gazdasági egységek a 19-20. században alakultak ki, és váltották fel az addig falvakra és régiókra tagozódó közösségeket. Érdekes módon már a nemzetállamok megjelenése is egyfajta kulturális diverzitás volt, hiszen sok különböző csoportot fűztek egybe egy közös nyelv, szimbólumrendszer, közigazgatás stb. alá. Ugyanakkor szélesebb körű kulturális homogenitást testesítettek meg, mivel feltételezték, hogy az állampolgárok közös, más nemzetektől elkülöníthető identitással rendelkeznek.

A világ nemzetekre való felosztásának hátrányai már a 20. század elején megmutatkoztak, hiszen az államok közötti versengés vezetett az I. világháborúhoz. A II. világháborúban pedig a nemzetek „megtisztításának” zászlaja alatt követték el súlyos népirtást. A II. világháború után az Európai Unió elődjét azért hozták létre, hogy korlátozzák a nemzetállamok destruktív versengési hajlamait. Az Európai Szén- és Acélközösség a gazdasági és politikai koordinációt tűzte ki célul – pontosan azért, hogy az európai nemzetállamok jobban egymásra legyenek utalva, és ne akarjanak háborúzni.

Az EU kritikusai azonban rámutattak, hogy az új európai társadalom előnyeinek nagy része valójában csupán a magasan képzett szakemberek számára elérhető, akik vagy nagy multinacionális vállalatoknál

dolgoznak, vagy megengedhetik maguknak, hogy elköltözzenek egy tet-
szőlegesen kiválasztott városba. Ráadásul az EU növekedésének követke-
ztében olyan politikai hatalmi központok alakultak ki, ahol a döntéshozók-
nak már vajmi kevés közük van az állampolgárokhoz, így elszámoltatni is
nehéz őket. Megerősödött az euroszkepticizmus, mivel az emberek úgy
érezik, hogy a társadalom „európaiasodása” miatt odavész a nemzetállá-
mok autonómiája, miközben csak kevés előny származik belőle.

További feszültségeket szül a globális migráció felerősödése. Nyu-
gat-Európa először a 19-20. század fordulóján élt át hasonló bevándor-
lási hullámot, amikor a gyorsan iparosodó térségbe dél- és kelet-euró-
pai parasztok érkeztek új munkalehetőségek reményében. A migrációs
dinamika a II. világháború után változott meg, amikor a nyugat-európai
országok – az újjáépítéshez szükséges munkaerő hiányát orvosolandó –
egyrészt Európa periferiáján lévő országokból, másrészt volt gyarmata-
ikról kezdtek munkásokat toborozni. Ezekre a dolgozókra először „ven-
dégmunkásként” tekintettek, de a 70-80-as évekre világossá vált, hogy a
nem európai származású bevándorlók tömegei itt is fognak maradni, és
új, kulturálisan sokszínű közösséget teremtenek. A legegyszerűbb kifogás,
ami felmerült ellenük, az volt, hogy a többnyire muzulmán országokból
érkezett bevándorlók konzervatív iszlám kulturális értékrendjük miatt
nem képesek integrálódni a nyugat-európai társadalmakba. Ez viszont
ördögi kört indíthat el, hiszen ha a bevándorlók megbélyegzettnek érzik
magukat, valóban elfordulnak a többségi társadalomtól.

Mindeközben a politikák, a piacok és a kultúrák egyre inkább
összefonódnak globális szinten. Bármilyen történések is a világ egy bizonyos
pontján a politikában vagy a gazdaságban, a világ többi részén is azon-
nal érezteti a hatását. A kulturális diverzifikálódás elkerülhetlensége
tehetetlenséget és haragot szül az emberekből, amit a szélsőjobboldali
pártok meg is lovagolnak. De vajon mit tartogat a jövő: tovább erősö-
dik-e a sokszínűség, vagy óhatatlanul átcsap idegenellenességbe?

Az európai kultúrát máris átjárta az idegen kultúrák hatása. Mivel
a fogyasztói világ mindig az újat és a különlegeset keresi, valószínű,
hogy az európaiakat egyre több ilyen kulturális hatás fogja érni. Ami a
demográfiai mutatókat illeti, a egyes házasságok és a születések száma
alapján úgy tűnik, a jövőben Európa sokkal kevésbé lesz fehér és homo-

gén. A vegyes kulturális háttérrel rendelkező lakosság már most is jelen van az iskolákban és a játszótereken. Ugyanakkor a vallás még mindig jelentős akadály. De az is igaz, hogy a nem keresztények számára még a vallásnál is fontosabb, hogy saját nemzetükhöz tartozóval házasodjanak.

Mire számíthat tehát Európa a kulturális diverzifikálódás nyomán? Pozitívum, hogy a legkülönbözőbb háttérből érkezőket is jobban befogadják majd, és csökken a többségi és a kisebbségi lakosság közötti feszültség. Persze az, hogy az európaiak „vevők” a külföldi termékekre, még nem jelenti azt, hogy ugyanolyan nyitottak lennének az afrikai vagy ázsiai társadalmi/politikai értékrendre is. Tehát a kulturális diverzitás növekedése ellenére megmaradnak a választóvonalak, és ezek közül a legfontosabbak a vallás és a társadalmi osztály lesz. Az új kozmopolita életvitel előnyeinek nagy része (külföldi tanulás, munkavállalás, utazás) csak a közép- és a felső középosztály számára lesz elérhető, míg a munkásosztálybeli európaiak továbbra is minimálisan fognak csak profitálni a kulturális sokszínűségből, és ezután is a szélsőjobbra szavaznak. A társadalmi osztály olyan szempontból is fontos, hogy a felső középosztályba tartozó nem európaiak könnyebben tudnak asszimilálódni a kozmopolita európai környezethez és hozzáférni annak társadalmi és gazdasági előnyeikhez, mint az alacsonyabb sorban élők. Ez utóbbiak könnyebben tapasztalják meg a saját bőrükön a diszkriminációt, és ők maguk is elutasítják a multikulturális világot.

Ehhez jön még a vallási tényező és a terrorizmus miatti félelem az iszlámtól. A nem muszlimok megnyugtató végett az európai muszlimoknak folyton bizonygatniuk kell az európai értékekhez való hűségüket, ami megkeserítheti a szájízüket. Ráadásul azokat, akik muzulmán országokból érkeztek, személyes vallásosságuktól függetlenül muszlimnak tekintik. Még azok az európaiak is, akik egyébként nyitottak a kulturális sokszínűségre, idegesen viselkednek muzulmán külsejű emberek társaságában. Ebből pedig kölcsönös bizalmatlanság és társadalmi megosztottság származhat. Összességében egyre növekvő diverzitás várható a fogyasztói termékek és a demográfiai trendek terén, de a különböző emberek közötti valódi egyenlőség nem valósul meg, mivel az alapvető válaszfalak továbbra is megmaradnak.

Vége a „Pax Americana”-nak

Simon, Steven & Stevenson, Jonathan: The End of Pax Americana = Foreign Affairs, November/December 2015, 2–10. p.

Az Obama-kormány egyértelműen hátralépett az Egyesült Államok közelmúltban folytatott intervencionista külpolitikájához képest. A kritikusok ezt annak tulajdonítják, hogy ez a kormány nem szívesen vállal szerepet jelentősebb harci műveletekben a Közel-Keleten, és hogy maga Obama elnök is az USA visszafogottabb világpolitikai szerepvállalását részesíti előnyben. A valóság azonban az, hogy Washington 2001. szeptember 14 -e után indított katonai akciói meglehetősen kétes sikerűnek bizonyultak, és mind Amerikában, mind a térségben téves képzeteket alakítottak ki arról, hogy újabban mi számít „normális” amerikai beavatkozásnak. Az, hogy az Obama-kormány nem akar szárazföldi csapatokat bevetni Irakban és Szíriában, nem annyira meghátrálás, mint inkább korrekciós lépés: kísérlet arra, hogy helyreállítsák azt a stabilitást, ami évtizedekig jellemezte a térséget – hála az akkori amerikai politika visszafogottságának, nem pedig agresszív fellépésének.

A kevésbé harcias hozzáállás ugyanakkor nemcsak választás kérdése, hanem szükséges is. Egyesek szerint nehéz gazdasági időkben, amikor amúgy is kevesebb jut a katonai büdzsébe, túl költséges lenne expanzív külpolitikát folytatni. Mások úgy vélik, hogy az USA politikai kezdeményezései, így pl. az Iránnal kötött atommegállapodás eltávolította az USA-t hagyományos közel-keleti szövetségeseitől. Valójában azonban nem a washingtoni helyzet, hanem a térségbeli fejlemények indokolják a visszavonulást, mert jelen körülmények között minimális az esély a hatékony amerikai beavatkozásra. Ennek fényében nem megállítani kell az óvatos amerikai kivonulást a közel-keleti ügyekből, hanem pont hogy folytatni, legalábbis amíg nincsenek közvetlen veszélyben a legfontosabb amerikai érdekek.

A II. világháború és a 2001. szeptember 11-ei támadások közötti időszakban az USA volt az első számú status quo hatalom a Közel-Keleten, amely csak kivételes körülmények között vállalt katonai szerepet. Nem is volt erre szükség, mivel az USA érdekei nagyjából megegyez-

tek a térségbeli stratégiai partnereivel, és ezeket az érdekeket (a stabil kőolajárakat és -ellátást) minimális katonai jelenlét mellett, gazdasági és diplomáciai úton elő lehetett segíteni. Az elmúlt évtizedben azonban jó néhány – Washington politikájától független – tényező meggyengítette ezen szövetségek alapját. Ide tartozik a hidraulikus repesztés technológiája, amely az USA-t is a kőolaj-kitermelő óriások közé emelte. Másrészt a dzsihadizmus terjedése és felerősödése miatt kialakult egyfajta pániszlám identitás: a térségbeli erők már nem akarnak európai vagy amerikai segítséget elfogadni, nem érzik úgy, hogy az USA-nak tartoznának elszámolással, és az USA sem tartja kötelességének, hogy fellépjen partnerei érdekében.

Mindeközben a Közel-Kelet gazdasági-befektetési vonzereje is csökkent. A térség számos országában mostohák az életkörülmények, a fegyveres konfliktusok miatt menekülni kényszerül a lakosság, nincs oktatás és nincs jövő, az államok jelentős költségvetési hiánnyal és adóssággal küzdenek. Azok a közel-keleti társadalmi elemek pedig, amelyek korábban stabilan nyugatpártiak voltak (pl. a nemzeti katonaság, a kőolajipari elit, a szekularizált technokraták), elvesztették korábbi befolyásukat. Máshol, ahol hagyományos nyugatbarát erők maradtak hatalmon (pl. Egyiptomban), politikai céljaik és módszereik annyira eltávolodtak az Egyesült Államokétól, hogy a visszájára sült el a támogatás. A világi, technokrata, nyugatorientált arab elit felemelkedéséhez és az általuk vezetett társadalmi fejlődéshez fűzött remények már rég elpárologtak.

Miközben Amerika érdekei elhalványulnak a Közel-Keleten, annak esélye, hogy hatékonyan lépjenek közbe, szintén egyre csökken. Az al-Kaida decentralizációja és az ISIS térhódítása, a dzsihadista expedíciós haderő és államszerű alakulat tovább növelte az USA hadászati képességei és a térséget fenyegető problémák közötti aszimmetriát. A liberális, elszámoltatható és demokratikus kormányok gyomra ugyanis nehezen veszi be azt a vérontást, amely egy elszánt és törvényeket nem tisztelő népcsoport elnyomásához szükséges, különösen, ha ezt a konfliktust számos etnikai és vallási törésvonal bonyolítja. Egy USA által vezetett katonai akció például az ISIS ellen bizonyára látványos csatatéri győzelmeket hozna, de ami ez után következne, világosan

rámutatna a projekt hiábavalóságára. A helyi viszonyok pontos ismerete, a folyamatos és elégséges katonai jelenlét és a megfelelő szakemberek biztosítása, valamint elkötelezett, szövetséges helyi erők megléte nélkül Amerika ugyanúgy elvesztené ezt a háborút is, mint a 2003-as iraki inváziót vagy a NATO légi hadműveletét Líbiában 2011-ben. Még a kevésbé intenzív terrorizmusellenes akciók (folyamatos dróntámadások és rendszeres kommandós hadműveletek) is kockázattal járnának a végtelen civil áldozatok miatt, a lakosság dühe ugyanis az ISIS malmára hajtaná a vizet.

A fenti okok miatt az amerikai döntéshozóknak kétszer is meg kell gondolni, mielőtt belekeverednek bármelyik jelenlegi közel-keleti konfliktusba. Az Egyesült Államok elsődleges érdeke a Közel-Kelet stabilizálása. A bonyolult amerikai érdekek és a valószínűleg tovább folytatódó Kína–USA rivalizálás abba az irányba mutatnak, hogy a legcélravezetőbb közel-keleti politika talán az lenne, ha az USA tartózkodna mindennemű tengerentúli katonai akciótól, abba hagyja a kvázi imperialista nemzetépítést, és helyette szelektíven vetné be jelentős befolyását az amerikai érdekek védelmében.

Ezen önmegtartóztató politika kritikussai azt mondják, hogy ha az USA nem juttatja kifejezésre a hatalmát, akkor Irán és az USA más öselenségei vérszemet kapnak, és a visszafogottság végül majd háborúhoz vezet. Azt azonban nehéz megjósolni, hogy a kardcsörtetés mennyiben provokál és mennyiben tart vissza egy potenciális ellenséget. Csak a jövő a megmondhatója, hogy az iráni–amerikai közeledés ígéretes folyamat-e. Irán igyekszik gyakorolni befolyását, ahol csak tudja, de nem egyértelmű, hogy domináns szerephez juthat-e a régióban. A nukleáris energiával kapcsolatos megállapodás nem adott nagyobb hatalmat Irán kezébe, viszont törést idézett elő az amerikai–izraeli kapcsolatokban, ugyanis ez utóbbiak szerint a túlságosan laza feltételek nem fogják Iránt megakadályozni abban, hogy atombombát készítsen. A mosolyszünet azonban valószínűleg nem jár majd súlyos gyakorlati következményekkel, hiszen az USA-nak stratégiai érdeke, hogy jó viszonyt ápoljon a térség legütőképesebb hadseregével rendelkező állammal. Másrészt az öböl menti arab államokkal is fontos fenntartani a jó kapcsolatot gazdasági okokból és a terrorizmusellenes harc miatt. Az óvatosság egy használ-

ható regionális amerikai katonai jelenlét fenntartását diktálja, hogy ne terjeszkedjen tovább az ISIS, és Iránnak se támadjon kedve megszegni a nukleáris megállapodást. De mindenféle nagyszabású expedíciós katonai akció kerülendő: a térségbeli partnereket kell aktívabb szerepvállalásra ösztökélni.

Ezzel egyidejűleg Washingtonnak át kell szerkesztenie diplomáciai prioritásait. Mivel a 2011-es arab forradalmak utáni időszak megmutatta, hogy a legtöbb közel-keleti társadalom nem áll készen a demokráciára, az ilyen irányú amerikai erőfeszítéseknek sokkal visszafogottabbnak kell lenniük. Abba is bele kell nyugodni a vezetésnek, hogy középtávon nem igazán körvonalazódik a tartós palesztin–izraeli megbékélés, és a sorozatos kudarcok hiteltelenné teszik az amerikai közvetítést. Az Iránnal kötött megállapodást kihasználva most javítani lehetne az amerikai–iráni viszonyon, és kimunkálni egyfajta *modus vivendi*-t az irániak és a szaúdiak között, esetleg pont a szír helyzet közös kezelése kapcsán. Itt viszont minden félnek fel kell ismernie, hogy egyikük preferált beavatkozási módszere sem bizonyult sikeresnek, hiszen sem a rezsimet erőszakkal leváltó lázadók támogatása, sem az Irán és Oroszország által Asszádnak nyújtott segítség nem tudta kibillenteni a mérleg nyelvét. Teherán – a Hezbollah által is támogatott – békejavaslata szerint nemzeti egységkormány alakulna, és átdolgoznák az alkotmányt, miközben Asszád, illetve rezsimje rövid ideig még hatalmon maradna.

Ha sikerrel járna a diplomáciai erőfeszítés, gátat lehetne szabni a dzsihad terjedésének, enyhülne a humanitárius válság, és Amerika presztízse is helyreállna. Mindez pozitív fényt vetne az Iránnal kötött nukleáris megállapodásra is, és Izraelt meggyőzné az új amerikai irány hatékonyságáról. Ehhez újra össze kellene hívni a 2014 februárjában léket kapott II. genfi konferenciát az összes eredeti résztvevővel. Persze az átmeneti megállapodásokat sem lesz könnyű tető alá hozni, de ha sikerülne taktikai tűzszünetet kötni a rezsim és a mérsékeltbb ellenzéki erők között, az alapján már el lehetne kezdeni tárgyalni a szélesebb körű politikai megállapodásról, és a felek végre koncentrálhatnának a közös ellenség, a dzsihadisták elleni harcra.

Az amerikai elsőbbség hosszú időszaka lassan lejár a Közel-Keleten. Az USA-nak tovább kell mérsékelnie a jelenlétét, de úgy, hogy köz-

ben se Irán ne tegyen szert atomfegyverekre, se az Iszlám Állam vagy más szalafista dzsihadista alakulat hatalma ne nőjön meg ugrásszerűen. Hasztalan azzal próbálkozni, hogy erőszakkal alakítsák át a régiót, vagy megoldják a palesztin–izraeli konfliktust. Washington kivonulása a helyzetből azt is jelenti, hogy szövetségesei nagyobb önállósággal hozhatnak katonai döntéseket. Az USA-nak világossá kell tennie, mennyi és milyen jellegű támogatást hajlandó adni szövetségesei katonai akcióihoz. Ezért jobb kétoldalú és sokoldalú kommunikációra és előretervezésre van szükség. A dzsihadizmus megfékezése most fontosabb, mint a szíriai rezsim leváltása. Amerika konstruktív visszavonulásához az is szükséges, hogy közvetlenül ne lépjen szövetségesei „tyúkszemére”, és tőlük is várja el egymás prioritásainak tiszteletben tartását. Ezt nem meghátrálásnak kell tekinteni, hanem egészségesebb és kiegyensúlyozottabb amerikai–közel-keleti kapcsolatok kezdetének.

Putyin hatalmi játszmái Szíriában

Stent, Angela: Putin's Power Play in Syria = Foreign Affairs, January/February 2016, 106–113. p.

2015. szeptember végén Oroszország légi csapásokat mért Szíriára elvileg azzal a céllal, hogy harcoljon a terrorista csoportok ellen. Évtizedek óta ez volt Oroszország legjelentősebb katonai akciója a Közel-Keleten. Ugyanakkor sikeresen elterelte a figyelmet az orosz–ukrán helyzetről, és lehetetlenné tette, hogy a Nyugat továbbra is elszigetelje Moszkvát. Oroszország most már a szír konfliktus egyik szereplője lett, és az USA-nak ki kell találnia, hogy hogyan kezelje ezt a helyzetet.

Oroszország szíriai beavatkozása rámutatott, hogy Moszkva globális szereplő kíván lenni, és részt kér minden fontos nemzetközi döntésből. Putyin nem rejtette véka alá ezt a szándékát – már a 2008-as orosz–grúz háború is arról szólt, hogy Oroszország nem hagyja, hogy a korábbi szovjet érdekszférába tartozó területek a Nyugathoz közeledjenek. Az USA és szövetségesei azonban folyamatosan alábecsülték, hogy

Moszkva meddig hajlandó elmenni annak a világrendnek a megváltoztatása érdekében, amelyet szerinte a Nyugat kényszerített rá a Szovjetunió felbomlása óta.

A 2016-os elnökválasztás hajrájában az Egyesült Államoknak két fogós kérdést kell tudnia megválaszolni az Oroszországgal kapcsolatos bánásmódot illetően. Először is el kell döntenie, hogy milyen természetűek Oroszország céljai Szíriában és Ukrajnában. Másrészt Obama utódjának ki kell találnia, hogyan menedzselje a kapcsolatát Putyinnal. Ha a következő elnök az amerikai érdekekkel összhangban akarja ezt megtenni, akkor olyan konkrét területekre kell koncentrálnia, ahol a két ország együtt tud működni, pl. a nukleáris energiára vagy a hagyományos katonai kérdésekre. Oroszország további izolációja nem tartható fenn. Ehelyett a következő amerikai kormánynak inkább arra kellene törekednie, hogy világossá tegye a Kreml számára az amerikai érdekeket és értékeket, és össze kell fognia a szövetségeseivel, hogy Oroszország ne bomlassza tovább a hidegháború után kialakult állapotokat.

Az elmúlt negyed évszázad során Moszkva és Washington akkor tudott a legjobban együtt dolgozni, ha Moszkva úgy érezte, hogy egyenrangú partnerként kezelik (pl. az Iránnal tető alá hozott nukleáris megállapodás esetében). Hatékony volt az együttműködés akkor is, amikor közösek voltak bizonyos pontosan meghatározott érdekeik, pl. a tálibok elleni harcban. A mostani terroristákkal szemben azonban már nem tudnak ilyen jól fellépni, mert nem értenek egyet abban, hogy kik is a terroristák a szíriai csoportosulások közül. Kudarcos volt az együttműködés olyan esetekben is, amelyekben Oroszországgal szomszédos államokról és a NATO-val való szövetségről volt szó, mivel az egyre bővülő NATO-t Moszkva fenyegetésként éli meg.

Az, hogy Putyin a szíriai beavatkozás mellett döntött, az orosz hatalommal és befolyással kapcsolatos aggodalmakban gyökerezik. Putyin azért támogatja Szíria hivatalos hatóságait, mert az ellenük való harc csupán még több terroristát fog mozgósítani. Nem magához Asszád elnökhöz ragaszkodik annyira, viszont ellenez minden olyan beavatkozást, amely a Közel-Kelet erős embereinek hatalmát gyengíti. Az orosz elnök szemében az iraki, szíriai és észak-afrikai felfordulás, valamint az Iszlám Állam térnyerése annak tudható be, hogy a Nyugatnak nem

sikerült rendesen átgondolni annak a következményeit, ha aláássák a totalitárius rendszereket ebben a térségben. A katonai erők bevetésével Szíriában Moszkva azt üzeni a régió többi szereplőjének, hogy az USA-val ellentétben Oroszország támogatja a kormányokat a népfelkelőkkel szemben, és nem hagyja őket magukra, amikor ellenzéki csoportok megpróbálják megszerezni az irányítást (mint mikor az USA cserbenhagyta Mubarak elnököt 2011-ben Egyiptomban.)

A szíriai hazardírozás tehát az orosz befolyás visszaszerzésére tett kísérlet a térségben. Ennek hatására 2015 második felében Egyiptom, Izrael, Jordánia, Kuvait, Szaúd-Arábia és az Egyesült Arab Emírségek vezetői mind tiszteletüket tették Moszkvában, és különböző együttműködési megállapodásokat írtak alá Oroszországgal. Putyin számításai mögött otthoni politikai tényezők is meghúzódnak. A Krím-félsziget elfoglalása után Oroszország ellen bevezetett szankciók érzékenyen érintették az országot, főleg az olajárak globális szintű zuhanásával és az orosz gazdaság már korábban is létező strukturális problémáival kombinálva. A Kreml úgy enyhített a helyzeten, hogy befagyasztotta az ukrajnai konfliktust: 2015 szeptemberében az orosz szeparatisták tüzszünetet kötöttek az ukrán erőkkel. Most, hogy az ukrajnai helyzet „megoldódni” látszik, Oroszország a konfliktus kirobbantója helyett olyan fényben láthatatja magát, mint a terrorizmus elleni globális kampány felelőségteljes résztvevője.

Oroszország úgy tüntette fel a szíriai katonai beavatkozását, mint olyan terroristaellenes akciót, amely csökkenti a Szíriából Európába érkező menekültek számát – de valójában ellenkező hatást is kiválthat. Ráadásul az alavita Asszád-kormányt támogató orosz légitámadások hatására még több orosz csatlakozhat az ISIS-hez, és elidegenítheti Oroszország saját szunnita lakosságát, amely mintegy húszmillió főt számlál. Putyin beavatkozása vegyes üzenet volt: az orosz elnök egyrészt az USA-t vádolta a kialakult helyzetért és az ISIS megerősödéséért, másrészt viszont felajánlotta segítségét Amerikának egy Iszlám Állam elleni koalícióhoz. Úgy azonban nehéz lesz koalícióra lépni, ha nem tudnak megegyezni arról, hogy ki is az ellenség.

Nemrégén még az volt Washington politikája, hogy elkerülje a légi csapásokba bonyolódást. Óvatosan növelve szárazföldi jelenlétét, az

oldalvonalról figyelte Oroszország fellépését, és arra várt, hogy Oroszország vajon ingoványos talajra téved-e. A 2015. novemberi párizsi támadások azonban felülírták Washington számításait, és új lendületet adtak az orosz–amerikai együttműködésnek. A G-20-ak törökországi találkozásán Obama és Putyin megállapodtak, hogy támogatják a tüzszünetet Szíriában, és megkettőzik diplomáciai erőfeszítéseiket a polgárháború megállítása érdekében.

Obama fennmaradó hivatali idejében a szír és az ukrán helyzet miatti feszültségek fogják meghatározni az orosz–amerikai viszonyt. A legtöbb, ami elérhető Ukrajnában, az a konfliktus befagyasztása a jelenlegi orosz–ukrán erőviszonyok mellett. Az USA pedig valószínűleg továbbra is szerény gazdasági és politikai támogatást fog nyújtani Ukrajnának, de egyéb segítséggel nem provokálja Oroszországot. Ami Szíriát illeti, a közvetlen orosz–amerikai katonai együttműködésre kis esély van, az USA pedig nem fog jobban elköteleződni katonailag. De még ha sikerülne is az USA-nak hatékonyan reagálni Oroszország szíriai tevékenységeire, vagy együttműködni vele, semmi garancia nincs arra nézve, hogy Putyin nem erősíti meg az orosz katonai jelenlétet máshol.

A Fehér Ház következő lakójának meg kell határozni az amerikai érdekeket Szíria és Ukrajna ügyében, és hogy mikor és miben tudna az USA együttműködni Oroszországgal. A Szovjetunió bukása óta négy elnök próbálkozott azzal, hogy új alapokra helyezze a két ország kapcsolatát, és gyümölcsözőbbé tegye azt, de ez mind ez ideig nem sikerült. Oroszország nem olyan irányba fejlődik, ahogyan azt a Nyugat a 90-es években elképzelte, de az USA-nak a tényleges Oroszországgal kell megtalálnia a közös hangot, nem pedig egy elképzelt vagy remélt verzióval. De amíg maga a Kreml tekinti fő ellenségének és minden baj okának az USA-t, addig a közös célokért való együttes fellépés csak álom marad.

Oroszország Kína szemével

Ying, Fu: How China Sees Russia = Foreign Affairs, January/February 2016, 96–105. p.

Miközben némi elhidegülés tapasztalható Oroszország és az Egyesült Államok, illetve a nyugat-európai országok között, Kína és Oroszország szívélyesebb viszonya láttán a szakértőkben felmerült a kérdés, hogy esetleg szövetség is kialakulhat-e köztük. A hidegháború lezárása óta két nézet vetekszik egymással nyugati körökben az orosz–kínai viszonyt illetően. Az egyik szerint a Moszkva és Peking közötti kapocs sérülékeny és bizonytalan, egyfajta „kényszerházasság”, tehát nem várható, hogy a két ország szorosabbra fűzné a szálakat. A másik nézet szerint viszont stratégiai és ideológiai szempontok alkotják az orosz–kínai kapcsolatok alapját, így előbb-utóbb Nyugat- és Amerika-ellenes szövetséget fognak kötni, hiszen az USA mindkettő szemében potenciális akadály céljaik elérésével szemben.

Valójában egyik nézet sem ragadja meg a kapcsolatuk valódi természetét. Kína és Oroszország között stabil stratégiai partnerség van, amelyet egyáltalán nem a kényszer szült: komplex, tartós és mélyen gyökerező. Bár a nemzetközi kapcsolatok hidegháború utáni alakulása csak még közelebb hozta egymáshoz a két országot, Kínának nem érdeke formálisan szövetséget kötni Oroszországgal. Peking abban bízik, hogy Kína és Oroszország olyan kapcsolatot tud fenntartani egymással, amely biztonságos környezetet jelent a két szomszéd számára, amely hozzásegíti őket egyéni fejlődési céljaik eléréséhez, és amelyben különbözőségeik ellenére támogatni tudják egymást egy kölcsönösen előnyös együttműködés keretében.

Számos rövid életű szövetség után Kína és az akkori Szovjetunió a kommunizmus utolsó éveiben (1989-ben) normalizálta viszonyát. Közös kijelentették, hogy bilaterális kapcsolatukat „egymás szuverenitásának és területi integritásának kölcsönös tisztelete, az agresszió kölcsönös elutasítása, az egymás belügyeibe be nem avatkozás, az egyenlőség, a kölcsönös előnyök és a békés egymás mellett élés” elveire helyezik. 1991-ben aztán szétesett a Szovjetunió, és az újonnan megalakult Orosz Föderáció az atlantista megközelítést tette magáévá. Moszkva

azonban – csalódván az amerikai és európai segítségnyújtási ígéretekben, és felbőszülvén a NATO keleti bővítésén – ismét Ázsia felé kezdett fordulni. 1992-ben Kína és Oroszország bejelentette, hogy kölcsönösen baráti országnak tekintik egymást, és tiszteletben tartják, hogy minden népnek szabad joga megválasztani a fejlődési pályáját, a társadalmi berendezkedés és az ideológiai különbségek pedig nem akadályozhatják a kapcsolatok normális fejlődését.

Az orosz–kínai kapcsolatok azóta is egyre mélyülnek. Az elmúlt húsz évben számos kétoldalú kereskedelmi és befektetési megállapodás született. 2011-ben Kína lett Oroszország legjelentősebb kereskedelmi partnere. A két ország további nagy horderejű egyezségeket is tervez az atomenergia-termelés, a repülőgépgyártás, a gyorsvasút és az infrastruktúrafejlesztés területén. Különböző multinacionális pénzügyi intézményekben is együttműködnek, pl. az Ázsiai Infrastruktúra Befektetési Bank és az Új Fejlesztési Bank tevékenységeiben. Ami a nemzetbiztonsági kapcsolatokat illeti, ott is szorosabbra fűzték a szálakat. Kína lett az orosz fegyverek egyik legnagyobb importőre. Magas rangú katonai vezetők tanácskoznak egymással, egymás egyetemeire járnak továbbképzésre, és közös hadgyakorlatokat tartanak.

A hadászati és a gazdasági együttműködésen túl a két ország politikailag is rendezte viszonyát. 2008-ban évtizedes területi vitát sikerült békésen megoldaniuk, és formálisan kijelölték közös határszakaszuk vonalát. Az elmúlt években rendszeresen találkoztak egymással a kínai és orosz államfők és miniszterek. 2013 óta Xi Jinping elnök ötször utazott hivatalos látogatásra Oroszországba, Putyin elnök pedig háromszor viszonzta azt. Összességében elmondható, hogy a kínai elnök hivatali ideje alatt a külföldi államfők közül Putyinnal találkozott a legtöbbször.

Természetesen a különbségek is megmaradtak a két ország között. Oroszország hagyományosan inkább Európa felé fordul, míg Kína Ázsiára fókuszál. A diplomáciában Oroszország az erőteljes, aktív és meglepő diplomáciai manőverek híve, Kína diplomáciája ezzel szemben reaktív és óvatos. A két ország lakossága között is maradt némi bizalmatlanság: Kína felemelkedése az oroszok egy részében félelmet kelt, míg a kínaiakban orosz területfoglalásokhoz kapcsolódó történelmi sérelmek hagytak tuskét. Mindezek ellenére Kína és Oroszország a két-

oldalú kapcsolatok építése mellett tette le a voksát, mivel megértette, hogy csak összefogva érhetik el saját nemzetük biztonságát és fejlődését. Együttműködésük a nemzetközi erőterben is egyensúlyt eredményez, és megkönnyítheti bizonyos nemzetközi problémák megoldását. Bizonyos dolgokban egyetértenek, másokban nem, de képesek kezelni a véleménykülönbségeket, miközben a megegyezéssel területek számát is növelik.

A szíriai és az ukrajnai orosz beavatkozáshoz való kínai hozzáállás jól példázza a két ország kapcsolatának működését. Kína, bár világosan kijelentette, hogy Ukrajna függetlenségét és területi integritását tiszteletben kell tartani, arról sem feledkezett meg, hogy alkalmasint milyen Nyugat által támogatott forradalmak zajlottak le a szovjet utódállamok területén. Szíriával kapcsolatban az a hivatalos pekingi álláspont, hogy Oroszország a szíriai kormány felkérésére indított támadást terrorista és szélsőséges erők ellen, amelyet az USA nem helyeselt ugyan, de kész együttműködni Moszkvával a terrorizmus legyőzése érdekében. A kínaiak abban bíznak, hogy Oroszország, az Egyesült Államok, Irán és egyéb térségbeli szereplők tárgyalásos úton megoldják majd a konfliktust. Kína számára az USA és Oroszország kakaskodása nem új keletű összecsapás, csupán az eredeti hidegháború lezárásának elhúzódása.

Mivel Kína, Oroszország és az Egyesült Államok egymással való kapcsolata szorosan összefügg, érdemes megvizsgálni Kína és az USA viszonyát is. A kínai–orosz kapcsolatokhoz képest Peking és Washington kapcsolata átfogóbb és bonyolultabb. Kína és az USA együttesen a világ GDP-jének egyharmadát adja. Harminchét éve, amikor a Kínai Népköztársaság először felvette a diplomáciai kapcsolatot az USA-val, senki sem gondolta, hogy ilyen erős partnerség fog belőle kikerekedni. Ugyanakkor jelentős strukturális különbségek nehezítik a két ország kapcsolatát: politikai értékrendszerük és kormányzati rendszerük meglehetősen eltérő. Kína növekvő gazdasági erejét és erősödő nemzetközi befolyását sok amerikai tekinti fenyegetésnek Washington a világban betöltött vezető szerepére. Kína már most is a világ második legnagyobb gazdasága, a GDP-je 2020-ra várhatóan megközelíti az USA-ét. Eközben Peking az amerikai hadihajók jelenlétét szemléli gyakran a Dél-kínai-tengeren.

Ezzel együtt a kínai vezetők tudják, hogy országuk a világgazdaságba való sikeres integrációnak köszönheti gyors felemelkedését. Éppen ezért Kínának a nemzetközi rend fenntartása az érdeke az ENSZ központi szerepének megőrzésével. A kínai diplomáciai erőfeszítések egyik fontos alkotóeleme a kínai–amerikai kapcsolatok javítása. Barack Obamánál tett 2013-as látogatása során Xi elnök kifejtette, hogy Kína és az Egyesült Államok újfajta együttműködési modellt vezet be, amely a konfrontáció kerülésén, a kölcsönös tiszteleten és a mindkét fél számára előnyös megoldásokon nyugszik. A legutóbbi állami szintű látogatás rendkívül gyümölcsöző volt: megegyezés született többek között a makroökonomiai politikák összehangolásáról, az éghajlatváltozásról, a globális egészségügyről, a terrorizmus elleni harcról és az atomsorompóról. Megvitatták a kiberbiztonság kérdését is, amely korábban sok feszültség forrása volt a két ország között.

Kínának tehát nem érdeke egy Amerika-ellenes tömb vagy szövetség létrehozása. Kína, Oroszország és az USA kapcsolatát leginkább egy egyenlőtlen oldalú háromszöggel lehet megragadni, amelyben a kínai– orosz kapcsolat a legstabilabb, a kínai–amerikai viszony hullámzó, míg az orosz–amerikai viszony jelenleg a legfeszültebb. Kína szemszögéből ez a hármas rendszer nem arról szól, hogy két játékos szövetkezik a harmadik ellen. Ahhoz, hogy a nagyhatalmak közötti vetélkedés ne torokljon háborúba, az szükséges, hogy a különbségek tiszteletben tartása mellett keressék az együttműködés lehetséges területeit a nemzetközi jog normáin és elvein alapul világrend keretein belül.